

BELÂGAT KİTAPLARINDA MÜRÂ'ÂT-I NAZİR'İN (TENÂSÜB) TARİF VE TASNİFİ**Muhittin ELİAÇIK*****Özet**

Belâgat kitaplarında me'ânî, beyân ve bedî' olarak üç bölüm bulunmakta ve edebî sanatların bir kısmı beyân, büyük bir kısmı da bedî' bölümünde ele alınıp açıklanmaktadır. Bedî' bölümünde edebî sanatlar manevî ve lafzî olarak iki grupta ele alınmış ve manevî sanatlar arasında mürâ'ât-ı nazîr başta gelen sanatlardan olmuştur. Bu sanat, klasik edebiyatımızda daha ziyade tenâsüb adıyla bilinmekte ise de, bazen mürâ'ât-ı nazîr ile tenâsübün farklı iki sanat gibi algılanmasına yol açacak tasniflere rastlanabilmektedir. Muhtelif belâgat kitaplarında bu sanatın tek bir ad altında ele alınmadığı ve kiminde mürâ'ât-ı nazîr, kiminde de tenâsüb başlığı altında verildiği görülmektedir. Ayrıca, teşâbüh-i atrâf ve ihâm-ı tenâsüb gibi alt sanatların da genellikle bu sanatın içinde alt başlık olarak anlatıldığı müşahede edilmektedir. Bu sanat tevfiik, telfik, i'tilâf, cem'iyet gibi adlarla da anılmıştır. Bir beyitteki benzeşen kelimelerin tenâsüb mü, yoksa mürâ'ât-ı nazîr mi olarak niteleneceği önemli görülmeyerek rastgele bir tercihin ortaya konulduğu da görülmektedir. Bu ise, adeta iki farklı sanat varmış gibi bir yanılgıya sebep olabilmektedir. Dolayısıyla bu sanatın tarif ve tasnifi belâgat kitaplarında incelenerek bir mukayeseye imkân vermek için tablo hâlinde gösterilmelidir. Bu makalede, seçilen belli başlı belâgat kitapları incelenerek mürâ'ât-ı nazîr ile ilgili tarif ve tasnifler ortaya konulmuş ve bir tablo hâlinde gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebî sanat, mürâ'ât-ı nazîr, belâgat kitapları, bedî', mukayese.

**DESCRIPTION AND CLASSIFICATION OF MURAAAT-I NAZIR
(TENASÜB) IN ELOQUENCE BOOKS****Abstract**

In books of rhetoric, me'ânî, beyan and bedi available in three episodes, and literary arts is explained in the beyan and bedi section. Literary arts in chapter of bedi are discussed understanding in two groups as expression and basis; is the art of mürâ'ât-ı nazîr the foremost of arts of meaning. This art, in our classic literature is often known as tenâsüb, sometimes mürâ'ât-ı nazîr with the tenâsüb is perceived as two different art would lead to a classification of the observed. This art not addressed under a single name in various books of rhetoric and in others mürâ'ât-ı nazîr and in others are given under the title of the tenâsüb. In addition, as the arts of teşâbüh-i atraf and ihâm-ı tenâsüb are often described as the sub-title of this art. This art has been called also as tevfiik, telfik, i'tilâf, cemiyyet. In a couplet similar words be tenâsüb or mürâ'ât-ı nazîr, are considered see junk with a random choice. This however, a mistake can cause as almost there two different art. Therefore, the description and classification of this art, from books of eloquence should examining comparative in the table. In this article, describes and classifications on mürâ'ât-ı nazîr, from selected certain eloquence of books examined are introduced and shown as a table.

Key Words: Literary art, mürâ'ât-ı nazîr, eloquence books, bedî', comparison.

---

* Prof. Dr.; Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, meliacik63@yahoo.com.

Giriş:

Konuşmanın duruma uygunluğu, yani yer ve zamana uygun biçimde söylenmesi ile ilgili konuların ele alındığı belâgat ilmi, me'ânî, beyân ve bedî' bölümlerinden oluşmakta ve edebî sanatlar kısmen beyân, daha geniş olarak da bedî' bölümünde açıklanmaktadır. İslâm âleminde belâgat ilmi M. 9-12. yüzyıllarda zirveye ulaşmış ve sonra gittikçe daralarak bazı temel belâgat kitaplarına yazılan şerh ve haşiyelerden ibaret kalmıştır. Bunda, söz konusu temel belâgat kitaplarından daha kapsamlı ve ileri bir eserin yazılamayışı etkili olmuş ise de, asıl etken o temel kitabın şerh edilmesiyle bazı müşkül konuların anlaşılabilceğinin düşünülmesi olmuştur. Temel belâgat kitaplarının başında Siracüddin Sekkâkî'nin (ö.1228) Arapça *Miftahu'l-Ulûm* adlı eseri gelmekte ve bu eserin üçüncü bölümünde bedî' konuları ele alınarak edebî sanatlar örnekleriyle birlikte kısaca tarif edilmektedir. Bu kitabın bu bölümüne yaklaşık bir asır sonra Hatib el-Kazvîni (ö.1339) tarafından *Telhîsü'l-Miftâh* adı ile asıl kitabın da önüne geçen bir şerh yazılmış ve edebî sanatlar ve diğer konular bilhassa medreselerde bu kitaptan takip edilmiştir. Aslından daha çok tutulan bu kitapta konular sadece şerh edilmemiş, farklı görüşler ve maddeler de eklenmiştir. *Telhîsü'l-Miftâh*'a da daha sonra birçok şerh ve haşiye yazılıp bunların da en önemlisi Sadeddin Teftazânî (ö.1390)'nin *Mutavvel* adlı eseri olmuştur. Ayrıca, Osmanlı'da medreselerde okutulan klâsik belâgat kitaplarında bulunmayan bazı terimler genellikle medrese dışında etkili olan bazı eserlerde görülmüş ve bu da, bu eserlerin belâgat sahasında ayrı bir öneme sahip Reşidüddin Vatvat'ın (ö.1177) Farsça *Hadâiku's-sihr fi-dekâiki's-şî'r* adlı eserini dolaylı veya dolaysız izlemelerinden kaynaklanmıştır. Osmanlı'da Batı'ya yönelme süreci içinde Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-inşâ'sı* ile birlikte Batı retoriğinin konuları Türk edebiyatına girmiş ve belâgat konuları ya eski belâgat anlayışını izleyerek veya onunla birlikte Batılı kaynaklardan da yararlanılarak ele alınmaya başlanmış, bu konuda Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmaniyye* ve Recaizâde'nin *Ta'lîm-i Edebiyat* adlı eserleri iki karakteristik örnek oluşturmuştur. *Belâgat-i Osmaniyye'de* edebî sanatlar eskinin devamı niteliğinde ve yeni bir terim teklifi veya tarifi yapılmadan verilmiş; *Ta'lîm-i Edebiyat'ta* ise edebî sanatlar farklı şekilde tasnif edilip yeni terimler kullanılmış; teşhîs, intâk, nidâ, istifhâm, terdîd, tedric gibi terimler edebî sanat olarak sunulup ta'rîz, kinâye, tevriye, tezâd, mukâbele gibi terimler şahsî bir müdahale ile yeni anlamları gösterir olmuşlardır (Saraç 2004: 131-136).

Belâgat kitaplarında konuşmayı söz ve mana yönünden güzelleştiren sanatlar demek olan "muhassinât-ı lafziyye ve ma'neviyye" terimlerinin her belâgat kitabında aynı şekilde ele alınmadığı ve çoğu kez şahsi bir tasnifin yapıldığı görülmektedir. Mesela isti'âre ve teşbih gibi temel sanatlara belâgat kitaplarının hemen hepsinde yer verilirken, *mecâz-ı mürsel* gibi bazı temel sanatlar Sürûri'nin *Bahru'l-Maârif*, Müstakimzâde Sadeddin'in *Istîlâhât-ı Şî'riyye* ve

Muallim Naci'nin *Istılâhât-ı Edebiyye*'sinde ele alınmamıştır (Saraç, 2004: 136). Bazı sanatlar ise farklı adlar altında ele alınmış olup, mürâ'ât-ı nazîr sanatı bu duruma uyan bir örnektir.

Mürâ'ât-ı nazîr:

Tenâsüb, tevfiik, i'tilâf, telfik, cem'iyet, mu'âhât gibi adlarla da anılmış olan bu sanat, tezat şeklinde olmayarak, mânâca mütenasip olan iki veya daha çok kelimeyi bir ibarede toplamak ve zikretmektir (Naci, 1307: 253; Olgun, 1973: 140; M. Rif'at, 1308: I/342). *Mürâ'ât* kelimesi Arapça bir kelime olup, ayın harfî ile *ra'â* kökünden gelmekte ve “ri'âyet etmek, korumak, bir şeyin sonunu gözetmek, söze kulak vermek, göz ucuyla bakmak” anlamlarına gelmektedir. *Nazîr* ise “eş, benzer” demek olup, bu durumda bu tamlamayı “benzer şeyleri koruyup gözlemek ve gözetmek” şeklinde anlamlandırmak mümkündür. Mürâ'ât-ı nazîr, belâgat kitaplarının bedî' bölümünde en başta ele alınıp anlatılan edebî sanatlardandır.

Belli başlı belâgat kitaplarında mürâ'ât-ı nazîr:

Yukarıda geçtiği üzere Osmanlı'da belâgat kitaplarının dayandığı temel kitaplar Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'u, bunun şerh ve haşiyesi olan Kazvinî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*'ı ve bunun da şerhi olan Teftazânî'nin *Mutavvel*'i olmuştur. Ayrıca, Reşidüddin-i Vatvat'ın *Hadâiku's-sihr fî-dekâiki's-şi'r* adlı eseri de kısmen etkili olmuştur. Klasik dönemde yazılan eserler genellikle ilk üç eseri esas almışlar; Tanzimat dönemi eserleri ise, Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniyye*'sinde olduğu gibi ya klasik tarzla batılı tarzı birlikte götürmüşler ya da Recaizâde'nin *Ta'lîm-i Edebiyyât*'ında olduğu gibi Batılı tarzı esas alıp şahsi görüşlerini öne çıkarmışlardır. Bu kitaplarda *mürâ'ât-ı nazîr* hakkında birbirine yakın açıklamalar yapılmış ise de bazılarında bu sanat tenasüp başlığı altında verilip izahlar da kısmen değişmiştir. Batılı tarz eserlerde daha ziyade tenasüp başlığının tercih edildiği görülmekte olup, bu bahsin altında îhâm-ı tenâsüb ve teşâbüh-i atrâf da örnekleriyle birlikte açıklanmıştır. Bu makalede incelenen on eserin ilk ikisi belâgat kitaplarının neredeyse hepsi tarafından kaynak kabul edilen eserler olup, diğerlerinden birisi 16. yüzyıla, yedisi ise Tanzimat sonrası döneme aittir. İncelenen eserler: Sekkâkî'nin Arapça *Miftâhu'l-ulûm*'u, Kazvinî'nin Arapça *Telhîsü'l-Miftâh*'ı, İsmail-i Ankaravî'nin *Miftâhu'l-belâga ve Misbâhu'l-fesâha*'sı, Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-inşâ*'sı, Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniyye*'si, Recâizâde'nin *Ta'lîm-i Edebiyyât*'ı, Said Paşa'nın *Mîzânü'l-Edeb*'i, Mehmed Rif'at'ın *Mecâmiü'l-Edeb*'i, Muallim Naci'nin *Istılâhât-ı Edebiyye*'si ve Tahirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat Lüğati*'dir. Bu eserlerde *mürâ'ât-ı nazîr*in tarifinde mühim bir fark olmayıp, adlandırma ve alt başlıklarda ise bazı farklar görülmekte ve bunlar da bu sanatın diğer adları ile alt başlıklardan *îhâm-ı tenâsüb* ve *teşâbüh-i atrâf*in tarif ve tasnifinde ortaya çıkmaktadır. Sekkâkî, “mürâ'ât-ı nazîr birbirine benzeşenleri bir araya toplamaktan ibârettir” şeklinde çok kısa bir tanım yapmışken, onun eserini şerheden Kazvinî,

tenâsüb ve tevfiik olarak da adlandırıldığını söylediği bu sanatı “tezat şeklinde olmayarak birbirine uygun şeyleri toplamak” diye açıklayıp, teşâbühü’l-atrâfin da ona dâhil olduğunu belirtmiştir. İsmail-i Ankaravî, birbirine uygun sözler getirme demek olan mürâ’ât-ı nazire tenâsüb, tevfiik ve telfik de denildiğini söylemiştir. Süleyman Paşa, tezat yoluyla olmayarak manaların uygun ve yakınını bir yere toplamak olduğunu söylediği bu sanata tenâsüb, tevfiik, i’tilâf, telfik, mu’âhât, cem’iyyet gibi adlar da verildiğini söyleyip alt başlıklarda da *ihâm-ı tenâsüb* ve *teşâbüh-i atrâfi* açıklamıştır. Ahmed Cevdet Paşa, tenâsüb ve telfik de denildiğini belirttiği mürâ’ât-ı nazîrin mütenasip şeyleri toplamak olduğunu söylemiş ve altında da *ihâm-ı tenâsüb* ve *teşâbüh-i atrâfi* açıklamıştır. Recâizâde; tevfiik, mürâ’ât-ı nazîr ve mu’âhât da denildiğini belirttiği tenâsübün, bir fıkra veya bir ibârede sayıp dökülen şeyler arasında fikir ve mâhiyetçe bir yakınlık ve uygunluk bulunması olduğunu söyleyip altında da eleştirdiği *ihâm-ı tenâsübü* açıklamıştır. Sa’îd Paşa, tenâsüb de denilen bu sanatı, bir şeyi kendisine zıt olmayan uygun şeylerle bir araya toplamak olarak tarif etmiş ve altında da *teşâbüh-i atrâfi* ve *ihâm-ı tenâsübü* açıklamıştır. Mehmed Rif’at, tezat yoluyla olmayarak manaların uygun ve yakınlarını bir araya toplamak olarak tarif ettiği mürâ’ât-ı nazîre sadece tenâsüb de denildiğini söylemiş ve altında da *ihâm-ı tenâsübü* açıklamıştır. Muallim Naci, tezat şeklinde olmayarak manaca mütenasip iki veya daha çok şeyi bir ibarede toplamak diye tarif ettiği mürâ’ât-ı nazirin tenâsüb, tevfiik, i’tilâf, telfik, cem’iyyet adlarıyla da anıldığını söyledikten sonra *teşâbüh-i atrâfi* ve *ihâm-ı tenâsübü* de altında açıklamıştır. Tahirü’l-Mevlevî, bu sanatı tenâsüb başlığında ele alıp, mânâca birbirine münasip kelimeleri bir arada zikretmektir diye tarif etmiş ve diğer adlarının mürâ’ât-ı nazîr, telfik, tevfiik olduğunu belirttikten sonra *ihâm-ı tenâsübü* de altında tanımlamıştır. Bu tarif ve tasnifleri karşılaştırdığımızda Sekkâkî hariç bütün müelliflerin mürâ’ât-ı nazirin diğer adlarını da verdikleri ve Süleyman Paşa, Sa’îd Paşa, Mehmed Rif’at, Muallim Naci’nin bir grup oluşturarak Sekkâkî’den naklen Kazvinî’deki tarifi biraz daha açıp mürâ’ât-ı naziri: “tezat şeklinde olmayarak manaca mütenasip iki veya daha çok şeyi bir ibarede toplamak” şeklinde tarif ettikleri görülmektedir. Kazvinî’nin, Sekkâkî’nin tarifini açarak “tezat şeklinde olmayarak...” diye bir şerh getirmesi bu sanatın daha iyi anlaşılmasını sağlamış ve belâgat kitaplarının çoğunda bu tarif ve tasnif benimsenmiştir. Bu arada, belâgat kitaplarının çoğunun edebî sanatları *Telhîsü’l-Miftâh*’tan hareketle tarif ve tasnif ettikleri ve metod, şekil ve muhtevaca bu esere göre düzenlendiği burada belirtilmelidir.

Tarif ve tasnifler:

1. Siracüddin Sekkâkî (ö.1228), *Miftâhü’l-ulûm*’unda “Mürâ’ât-ı nazîr birbirine benzeşenleri bir araya toplamaktan ibârettir.” şeklinde çok kısa ve öz bir tarif yapmıştır (Sekkâkî, 1987: 424)

2. Hatîb el-Kazvînî (ö.1338), *Telhîsu'l-Miftâh*'ında, *Sekkâki*'nin tarifini biraz açarak “Tenâsüb ve tevfiik diye de adlandırılan mürâ'ât-ı nazîr, tezat şeklinde olmayarak münâsib bir şeyi toplamaktır.” tarifini yapmış ve *teşâbühü'l-atrâf*ın da buna dâhil olduğunu söylemiştir. (Kazvînî, *Telhîs*:vr.26b)

3. İsmail-i Ankaravî (ö.1630) *Miftâhü'l-belâga ve Mısbâhu'l-fesâha*'sında “Mürâ'ât-ı nazîr oldur ki birbirine münâsib lafzlar getüreler.” dedikten sonra bu sanata tenâsüb, tevfiik ve telfik de denildiğini belirtmiştir (Ankaravî, 1284: 131).

4. Süleyman Paşa (ö.1892), *Mebâni'l-inşâ*'sında “Tezat yoluyla olmayarak manaların uygun ve yakınıni bir yere toplamak” olduğunu söylediği bu sanata tenâsüb, tevfiik, i'tilâf, telfik, mu'âhât, cem'iyet gibi adlar da verildiğini söyleyip alt başlıklarda da *ihâm-ı tenâsüb* ve *teşâbüh-i atrâf*ı açıklamıştır (Süleyman Paşa, tsz:II/5).

5. Ahmed Cevdet Paşa (ö.1895) *Belâgat-i Osmâniyye*'sinde, tenâsüb ve telfik de denildiğini belirttiği mürâ'ât-ı nazîrin “mütenâsib şeyleri toplamak” olduğunu söylemiş ve altında da *ihâm-ı tenâsüb* ve *teşâbüh-i atrâf*ı açıklamıştır (Cevdet, 1323: 144-146).

6. Sa'id Paşa (ö.1890), *Mizânü'l-edeb*'inde: “Mürâ'ât-ı nazîr san'atı, buna tenâsüb dahi derler, bir şey'i kendisine tezâd suretiyle mukâbil olmayan sâ'ir münâsib bir şeyle cem' etmektir.” dedikten sonra altında *teşâbühü'l-atrâf* ve *ihâm-ı tenâsübü* de açıklamıştır (Sa'id Paşa, 1305: 348-349).

7. Mehmed Rif'at (ö.1907) *Mecâmiü'l-edeb*'inde: “Mürâ'ât-ı nazîr, tezâd tarîkiyle olmayarak manaların münâsib ve mukârinlerini bir araya cem' etmektir ki buna sâdece tenâsüb dahi derler.” dedikten sonra altında da *ihâm-ı tenâsübü* açıklamıştır (Rif'at, 1308: I/342)

8. Recâizâde Mahmud Ekrem (ö.1914) *Ta'lîm-i Edebiyat*'ında bu sanatı “tenâsüb” başlığı altında ele alarak: “Tenâsüb, bir fikra veya bir ibârede toplanıp sayılan şeyler arasında fikir ve mâhiyetçe bir yakınlık veya uygunluk bulunması olup, tevfiik, mürâ'ât-ı nazîr ve mu'âhât da denilir.” şeklinde açıklamış ve altında da garip diye tanımlayıp ciddi üsluplarda aslâ yakışık almadığını söylediği *ihâm-ı tenâsübü* anlatmıştır (Recâizâde, 1299: 327-329).

9. Muallim Naci (ö.1893), *Istulâhât-ı Edebiyye*'sinde tenâsüb, tevfiik, i'tilâf, telfik adlarıyla da anılan mürâ'ât-ı nazîr için: “Tezâd suretinde olmayarak mana cihetiyle mütenâsib olan iki veya daha ziyâde şeyi 'ibârede cem' etmektir; cem'iyet dahi onun diğer adıdır. Mürâ'ât-ı nazîr en tabî'î sanatlardan olup edebî eserlerde özellikle şiirlerde çok bulunur. Bazen beyitte tenâsüb tekerrür eder, bazen de tenâsübün tedâhül ettiği görülür.” dedikten sonra altında da *teşâbüh-i atrâf* ve *ihâm-ı tenâsübü* açıklamıştır (Naci, 1307: 253-257).

10. Tahirü'l-Mevlevî (ö.1951) de *Edebiyat Lügati*'nde bu sanatı “tenâsüb” başlığı altında ele alarak: “Tenâsüb, mânâca birbirine münâsib kelimeleri bir arada zikretmektir. Mürâ'ât-ı nazîr, telfik, tevfik gibi isimler de verilen tenâsüb, yazı yazarların en ziyâde yaptığı bir sanattır.” dedikten sonra altında *ihâm-ı tenâsübü* anlatmıştır (Olgun, 1973: 140).

Belagat kitaplarında mürâ'ât-ı nazîrin tarif ve tasnifi:

Yazar, eser	Tarif
Sekkâkî: <i>Miftâhu'l-'ulûm</i>	Mürâ'ât-ı nazîr, birbirine benzeşenleri bir araya toplamaktan ibârettir (Ve minhu murâ'âtu'n-nazîr, ve hiye 'ibâretün 'ani'l-cem'i beyne'l-müteşâbihât s. 424).
Kazvinî: <i>Telhîsü'l-Miftâh</i>	Mürâ'ât-ı nazîr, tenâsüb ve tevfik diye de adlandırılır; tezat şeklinde olmayarak münâsib bir şeyi bir araya toplamaktır. Onun bazıları <i>teşâbühü'l-atrâf</i> olup, kelâmı başlangıcına uygun sözle bitirmek demektir (ve minhü murâ'âtu'n-nazîr, ve yüsemmet-tenâsübe ve't-tevfike eyzan ve hiye cem'u emrin ve mâ-yunâsibu lâ bi't-tezâddi ve nahvi eş-şemsü ve'l-kameri bi-husbânin. Ve minhâ mâ-yüemmâ ba'duhum teşâbühü'l-atrâf ve hüve yahtemü'l-keleme bi-mâ-yünâsibu ibtidâ'ihî fi'l-mâ'nâ vr. 26b).
İsmail-i Ankaravî: <i>Miftâhu'l-belâga</i> ve <i>Misbâhu'l-fesâha</i>	Mürâ'ât-ı nazîr oldur ki birbirine münâsib lafzlar getireler meselâ <i>Süsen ü gül erguvân u lâle-râ hüsnat girift - Mihr ü mâh tal'atet-râ zühre zân şüd müşteri</i> beyti gibi. Buna tenâsüb ve tevfik ve telfik dahi dirlir (s. 131).
Süleyman Paşa: <i>Mebâni'l-inşâ</i>	Mürâ'ât-ı nazîr tezâdd tarikiyle olmayarak me'ânînin münâsib ve mukârinini bir yere cem' etmektir. Ve buna tenâsüb ve tevfik ve i'tilâf ve telfik ve mu'âhât-ı beyne'l-me'ânî dendiği gibi beyne's-şu'arâ cem'iyyet dahi itlak olunur. <i>İhâm-ı tenâsüb</i> : ma'niyyîn-i gayr-i mütenâsibîn beynini hasbe'l-makâm ve min-gayri kasd kendüleri için ma'niyân-ı mütenâsibân olan iki lafz ile cem' etmektir. <i>İhâm-ı tenâsüb</i> müte'addid elfâz ile de edâ olunabilir. <i>Teşâbüh-i atrâf</i> : Sadra münâsib bir kelime ile kelâmın ihtitâmıdır. <i>İhâm-ı tenâsüb</i> ile teşâbüh-i atrâfi ekser kütüb-i edebiyeye mürâ'ât-ı nazirden 'add ederler (C 2, s. 5).
Ahmed Cevdet Paşa: <i>Belâgat-i Osmâniyye</i>	Mürâ'ât-ı nazîr- ki san'at-ı tenâsüb ve telfik dahi denilir- mütenâsib şeyleri cem' etmektir. “Kalem, kalemtırâş, hokka, mîkrâz”ı bir yerde zikr etmek gibi. Ba'zen bir lafzın murâd olmayan ma'nâsı i'tibâriyle “tenâsüb” bulunur. İşte buna: “ <i>ihâm-ı tenâsüb</i> ” denilir ki “mürâ'ât-ı nazîr”e mülhakdır. ‘ <i>Aceb mi tutsa el üstünde nergisi dil-dâr-Ezelden aralarında göz âşnâlığı var</i> ” beytinde “göz âşnâlığı” “mu'ârefe” ma'nâsına olup ancak gözün ma'nâ-yı lügâvisi i'tibâriyle “nergise” müşâbehet ve münâsebeti ma'lûmdur. “ <i>Teşâbüh-i atrâf</i> ” san'at-ı ki kelâmı ibtidâsına münâsib olan şey ile hatm etmektir- mürâ'ât-ı nazirden ma'dûddur (144-146).
Recâizâde Mahmud Ekrem: <i>Ta'lîm-i Edebiyat</i>	Tenâsüb, bir fıkra veya bir 'ibârede cem' ü ta'dâd suretiyle îrâd olunan eşyâ arasında fikren veya mâhiyyeten birer karâbet veya münâsebet bulunmasından 'ibârettir. Nâmına tevfik ve mürâ'ât-ı nazîr ve mu'âhât dahi denilir. <i>İhâm-ı tenâsüb</i> : Bir söz içinde kullanılan bir lafzın mevzû' fikre diğer bir cihetden dahi münâsebet-i ma'neviyyesi bulunmaktan 'ibârettir ki ekseriya ma'nâyı o münâsebet ikmâl ve tenvîr eder. Benim i'tikâdımca bu san'at-ı garibe 'arabın dahi sanâyi'-i bed'iyyesinden hâric ve ba'zı tabî'atsız şâ'irlerimizin ihtirâ'ât-ı mahsûsasından olarak mutâyebât kabilinden olan ifâdât içinde (mazmûn) diye belki hoş görülürse de esâlîb-i ciddiyede kat'en yakışık almadığından ve bunu merâk ediş zâ'id bir tekellûf ve bârid bir tasannu' olduktan başka fikri dahi tarik-i istikâmetinden çıkarmağa bâ'is olduğundan duhât-ı üdebamızın hiçbir vaktde mazhar-ı iltifâtı olamamışdır (327-329).
Sa'îd Paşa:	Mürâ'ât-ı nazîr san'atı. Buna (tenâsüb) dahi derler. Bir şey'i-

Mîzânü'l- edeb	kendüsine tezâd suretiyle mukâbil olmayan- sâ'ir bir şey'-i münâsib yâhûd eşyâ-yı münasibe ile cem' etmektedir. <i>Şükûfe kalmadı gülşende yok çemenden eser-Hazân irişdi bahârın yerinde yeller eser</i> beytindeki şükûfe, gülşen, çemen, hazân, bahâr gibi. <i>Teşâbühü'l-atrâf</i> : Şu bedî'a dahi mürâ'ât-ı nazirden ma'düddür. Ma'nâca kelâma bidayetine muvafık olan lafz ile nihâyet vermektedir. <i>Îhâm-ı tenâsüb</i> : Şu bedî'a dahi mürâ'ât-ı nazire mülhakdır. Beynlerinde tenâsüb olmayan ve fakat ma'nâ-yı maksûdca münâsebeti hâvî olan iki şey'in beynini cem' etmektedir (348-349).
Mehmed Rif'at: Mecâmü'l- edeb	Mürâ'ât-ı nazîr: Tezâd tarikiyle olmayarak me'âninin münâsib ve mukârinlerini bir araya cem' etmektedir ki buna sâdece "tenâsüb dahi derler. <i>Îhâm-ı tenâsüb</i> : Gayr-i mütenâsib olan iki ma'nâ beynini hasbe'l-makâm ve min-gayri kasd elfâz-ı münasibe ile cem' etmektedir. 'Arabiden hocam Tâhir Efendinin bedî'iyyesinde vâki' <i>Ebü'l-mekârim 'amme'n-nâse nâ'iluhu-Yerâ ehu'd-darri minhu'l-cedde bi'l-keremi</i> beytindeki 'amm fi'l ve cedd hazz ma'nâsına olduğu hâlde biri amuca ve diğeri büyük peder manalarına iham olunmuştur (I/342).
Muallim Naci: Istulâhât-ı Edebiyye	Mürâ'ât-ı nazîr: <i>Tenâsüb, tevfik, i'tilâf, telfik nâmlarıyla dahi yâd olunur. Tezâd suretinde olmayarak ma'nâ cihetiyle mütenâsib olan iki veya daha ziyâde şey'i 'ibârede cem' etmektedir. (Cem'iyyet) dahi anın nâm-ı diğerdür. Bulunduğu 'ibâreye (cem'iyyetli) denilir. Tabî'at-ı şâ'irâne tenasübe 'âşık olduğundan kendi mahsûlâtının bu zîver-i dîlfirib ile müzeyyen olmasını inhimâk derecesinde arzu eder. Binâ'en-'aleyh mürâ'ât-ı nazîr en tabî'î sanâyi'den olarak âsâr-i edebiyede, hususiyile eş'ârda kesret üzere bulunur. Ba'zen meselâ beytde tenâsüb tekrerrür eder. Ez-cümle Bâkinin: <i>Dâmen-i şâhid-i ma'nâya biri dest uramaz-Çok olur gerçi ser-i fikri giribâna çeker</i> beytinde dâmen-giribân ile, dest dahi ser ile mütenâsibdir. Tenâsübün tedâhül etdiği olur. Meselâ Musulî Es'adın meşhur olan: <i>Eyyâm-ı inbisât iledir lezzet-i hayât-Tûfân-ı gamda âdeme lâzım mı 'ömr-i Nûh</i> beytinde eyyâm ile hayât ve 'ömr, tûfân ile de Nûh, Nûh ile de kezâlik 'ömr, âdem ile dahi kezâlik Nûh mütenâsibdir. <i>Teşâbüh-i atrâf</i>: Ba'zı üdebanın <i>teşâbüh-i atrâf</i> nâmıyla yâd eyledikleri san'at – ki sözü ibtidâsıyla mütenâsib bir sûretde intihâ-pezîr etmekden 'ibâretdir- mürâ'ât-ı nazîr kabilinden 'add olunur. <i>Îhâm-ı tenâsüb</i> denilen ve ma'nâ-yı gayr-i maksuda göre beynlerinde münâsebet olan lafzların cem'inden 'ibâret bulunan san'at dahi mürâ'ât-ı nazîre mülhakdır (253-257).</i>
Tahirü'l-Mevlevî: Edebiyat Lügati	Tenâsüb: Mânâca birbirine münâsib kelimeleri bir arada zikretmektir. Mürâ'ât-ı nazîr, telfik, tevfik gibi isimler de verilen tenâsüb, yazı yazarların en ziyâde yaptığı bir san'attir. Bunun bir de <i>îhâm</i> vardır. <i>Îhâm-ı tenâsüb</i> : Muteaddid mânâsı olan bir lafzın bir mânâsıyla diğeri bir kelimenin mânâsı arasında münâsebet bulunmaktır (s. 140).

Sonuç:

Belâgat kitaplarının bedî' bölümünde en başta ele alınan sanatlardan olan mürâ'ât-ı nazîr, muhtelif belâgat kitaplarında farklı ad ve tasniflerle verilmiştir. Belâgat kitaplarının çoğunda, Kazvinî'nin eserinde geçen tarife uyularak: "...tezat suretinde olmayarak.." ibaresi esas alınmıştır. Bu kitaplarda mürâ'ât-ı nazirin diğeri adının tenâsüb olduğu ve ayrıca daha başka adlarının da bulunduğu özellikle belirtilmiş, çoğunda ise bu sanatın asıl adı mürâ'ât-ı nazîr olarak gösterilmiştir. Tanzimat sonrasında batı retorikinin etkisi altında yazılan kitaplarda ise isim yer değiştirerek tenâsüb başa alınmış, günümüze kadar da bu sanat daha çok tenâsüb adıyla söylenmiştir. Bunda herhangi bir mahzur bulunmasa da bir beyitte tenâsüb yerine mürâ'ât-ı nazîr sanatı var denildiğinde çoğu öğrenci "o da ne?" sorabilmektedir. Bu sebeple bu

isimlerin güncellenip gerçek yer ve karşılıklarının gösterilmesi gerekli olmuştur. Mürâ'ât-ı nazirin sanki “birbiriyle ilişkili birçok kelimeyi bir araya toplamak” gibi bir anlamının olduğu ve tenasüpten daha geniş bulunduğu yolundaki bir kanaat, bu çalışmada ortaya konulan tarif ve tasniflere göre bir geçerlilik taşımamaktadır. Hatta bir beyitte 4-5 ayrı mürâ'ât-ı nazîr, yani tenasüp grubunun bulunabileceği, bir kelimenin tekerrür ederek farklı şekillerde tenasübe girebileceği, tedâhül olabileceği de incelenen eserlerde belirtilmiştir.

Kaynaklar:

- AHMED CEVDET PAŞA (1323). *Belâgat-i Osmâniyye*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- ANKARAVİ, İ. R. (1284). *Miftâh-ül-Belâga ve Misbâhu'l-fesâha*. İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası.
- COŞKUN, M. (2002). Edebi Sanatların Terim Olarak Divanlardaki Kullanımı Üzerine. *Yeni Türkiye, Türkler*, C.11, 01-707.
- KAÇAR, M. (2011). Türkçe Te'lif Edilmiş Bir Belâgat Kitabı: Şerîfi'nin *Hadikatü'l-Fünûn* İsimli Eseri. *Türkiyat Mecmuası*, C. 21/Güz.
- KAZVİNÎ, Muhammed bin Abdurrahmân, *Telhîsü'l-Miftâh*. yazmalar.gov.tr, 01 Hk 91/2.
- MEHMED RÎF'AT. (1308). *Mecâmiü'l-edeb (3 cilt)*. İstanbul.
- MUALLİM Naci. (1307). *Istîlâhât-ı Edebiyye*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- OLGUN, T. (el-Mevlevî) (1973). *Edebiyat Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- RECÂİZÂDE M. E. (1299). *Ta'lîm-i Edebiyyât*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- SAİD PAŞA. (1305). *Mizânü'l-edeb*. İstanbul.
- SARAÇ, M. A. Y. (2004). Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları. *Journal of Turkish Studies*. Harvard University. C. XXVII, s. 311-344
- SARAÇ, M. A. Y. (2004). Edebî Sanat Terimlerinin Türkçe Karşılıkları Üzerine. *TDED*, C. 32. s. 131-147.
- SEKKÂKÎ. (1987). *Miftâhu'l-ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- ŞABAN, İ. (2011). Osmanlı Âlimlerinin Arap Belagatine Dair Eserleri. *Şarkiyat Mecmuası*, XVII, s. 108-133, İstanbul.